

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מבוארים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת נח - גליון מס' 26

מכל הבהמה הטהורה וגו' (ז, ב) ופירש"י: למדנו שלמד נח תורה

עניינים בתלמוד תורה - בגדרי ההלכה

אמנם הכוונה היא שצריכים לכוון את פירוש המילים, וזהו דבר מוחשי ומצומצם בגדרי ההלכה, ופשוט שאינו דומה לתלמוד תורה שכל כולה תלויה בסברא וכו', וגם, שכל סוגיא יש לה את הסברות שלה וכו', ודו"ק. אמנם ידוע לי שיש בתפילה גם כוונה של 'עומד לפני המלך', שג"כ יש שדייקו ברמב"ם שזה מעכב (עיין בחידושי הגר"ח על הרמב"ם - תפילה), אמנם זהו ג"כ כוונה בדבר 'מסויים ומוגדר', ואינו תלוי מדי יום בסוגיא אחרת ובסברות אחרות, ודו"ק. וגם ידוע מה שסובר החזו"א זצ"ל (בגליונות על הגר"ח שם) שבכוונה כהה ג"כ מהני דין זה (וכל שידוע בכוונה קלושה ובתת הכרה שעומד לפני המלך מהני), ולזה ודאי אין צריך כוונה גדולה וכו'. וכתבתי כ"ז בדרך הפלפול, ויש עוד תירוצים ומהלכים לתרץ דברי רמב"ם אלו, ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה כללית בעניין לימוד תורה לשמה

עיין בגמ' (פסחים נ; סנהדרין קה; ערכין טז; סוטה כב; הוריות י; נזיר כג): דאיתא: 'לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות, אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה'. עיי"ש.

ויש לחקור האם כל דברי הגמ' כאן עוסקים ב'כוונה הראויה' במצוה ות"ת, ולא על עצם 'דינים וגדרי ההלכה' במצוות וכו'. דהיינו, שמחד גיסא יתכן שכוונת דברי הגמ' היא שבדאי יוצא ידי חובת המצוה בעשייתה שלא לשמה, ואפילו יש שכר ע"י, אמנם הדרגה והכוונה הראויה של 'לשמה' חסר לו, ועל זה באה הגמ' לומר שדבר זה יבוא בהמשך הזמן וכו', וזהו 'מעין' דברי חיזוק לבני אדם לעודדם להשיג ה'מדרגות' הנכונות במצוות (ולא קשה דא"כ לפי"ז למה לי לטעמא 'שמתוך שלא לשמה בא לשמה', תיפוק ליה דאפילו לעת עתה עדיין עוסק הוא שלא לשמה - מ"מ יעסוק בהן כדי לקיים המצוה, ויש לתרץ). או אולי המדובר הוא שבעשיית המצוות והת"ת שלא לשמה אין יוצאים כלל ידי חובת המצוה וכו', ועל זה קמ"ל דאע"ג דלעת עתה עדיין לא יצא ידי המצוות והת"ת, מ"מ יעסוק בהן משום טעמא דיבוא מתוך כן בהמשך הזמן לעשות אותם לשמה (או אפילו באותו לימוד עצמו - עיין להלן במה שהבאנו מהנפש החיים). ומצאנו מחלוקת בדבר זה, ויש ראיות לכאן ולכאן כפי שיבואר בהמשך.

עוד יש לעיין לפי הצד הראשון שיש קיום מצוה אפילו כשחסר ב'לשמה', האם זה מסתדר אפילו למאן דאמר - ולפי מה דאנן קיימא לן להלכה - ש'מצוות צריכות כונה'. שהרי יש להקשות, איך יש כלל קיום מצוה אם היה לאדם כוונה אחרת ושלא לשמה בשעת עשיית המצוה, והרי מצוות צריכות כוונה. ובפשטות יש לחלק טובא בין 'כוונה לצאת יד"ח המצוה', לבין 'מטרה צדדית' שיש בעשיית המצוה. דהיינו שיכול להיות אדם שמכוון לצאת יד"ח המצוה, אמנם עושה את זה "גם" בשביל עוד מטרות, דהיינו 'שלא לשמה', ועל אף ששיקול זה - הוא מה שגורם לו לעשות המצוה, דהיינו ה'שלא לשמה', אמנם הוא ג"כ יכול לכוון באותו רגע לשם קיום המצוה, ואין אחד סותר לשני. וע"ז באה הגמ' לתת 'חיזוק' ולומר שעדיין עליו לקיים מצוות באופן זה, כי לבסוף זה יביא אותו לקיים המצוות לשמה. או שיש לומר שבאמת בגמ' זו מדובר על אדם שאין לו כוונה לצאת יד"ח המצוה, וקמ"ל שאע"ג דלא יצא ידי המצוה וכו', מ"מ יעסוק בהן משום טעמא שיבוא מתוך כן לשמה דהיינו עם הכוונה הראויה של לקיים את המצוה.

עוד יש לעיין בזה, שכאשר הרמב"ם הביא מאמר חז"ל זה, הביא רק שלעולם יעסוק אדם 'בתורה' שלא לשמה וכו', והשמיט את ה'מצוות' ממימרא זו, וצריך לעיין אם היה זה בכוונה, שיש איזה סיבה שהשמיט זאת.

בביאור דברי הרמב"ם - 'הכל חייבין בת"ת' וכו'

עיין ברמב"ם (הלכות ת"ת פרק א הלכה ח) שכתב וז"ל: 'כל איש מישראל חייב בת"ת בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, ואפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה'. עיי"ש. והנה דברי הרמב"ם צריכים ביאור, והא פשיטא הוא, וכי מצינן חילוק בחיוב המצוות בין עני לעשיר וכו', ולמה נימא שבמצוות ת"ת לא יהיו כולם מחויבים, עד כדי שהוצרך הרמב"ם לפרט את כל סוגי בני האדם, וצ"ע.

ובספר אבי עזרי (למרח הרב שך זצ"ל - בהקדמה מהדורה רביעאה) כתב לתרץ וז"ל: 'תחילת דינו של אדם הוא על דברי תורה, ומפני שמדרך העולם לזלזל בזה בכל מיני תירוצים שטרוד הוא ואין דעתו פנוי לזה או שקשה לו וצריך לגנוח, בגלל זה כתב הרמב"ם - כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו וכו', שלא כתב לשון זה על שום מצוה, לרז שכולם חייבין לעשות המצוה, רק בתלמוד תורה כתב זה לרז, שעל שאר המצוות לא צריך זירוז כזה, שודאי כולם חייבין לעשות המצוה, אבל על תלמוד תורה ההוראת היתר בה היא אצל רוב האנשים, ולזה הוא כותב שלא לטעות בזה. עיי"ש. וכן אני הקטן זכיתי לשאול שאלה זו קמיה מרן רשכבה"ג רבי חיים קניבסקי שליט"א לפני מספר שנים, ונתן מבטו עלי ואמר: 'תמיד יש תירוצים', עכ"ל. ונראה שכוונת דבריו כדברי מרן בעל האבי עזרי זצ"ל.

עוד שמעתי לתרץ, שיש הבדל מהותי ויסודי בין ת"ת לשאר מצוות, והוא, שבשאר המצוות יש 'מעשה מצוה', והוא תלוי בגוף ה'פיזי' של האדם, משא"כ מצוות ת"ת שהיא מצווה תמידית, והיא תלויה כל כולה בראש ובשכל של האדם. והגם ששאר המצוות צריכות כוונה, אמנם זה אינו ה'חפצא' של המצווה, אלא 'תנאי' בקיום המצוה. והגם שיש שש מצוות תמידיות שתלויות כל כולן בראש ובשכל האדם, כבר כתבו הפוסקים שאין גדר מצוות אלו לחשוב עליהן כל היום, אלא או שבכל פעם שחושבים בהם מקיימים מצווה, או שכל 'מעשה' או 'פעולה' שהאדם עושה במהלך היום צריך להיות 'מכוון' וכביכול 'תחת מטריה' זו של שש מצוות אלו, ודו"ק. והגם שמצינו עוד מצוות שתלויות במחשבה, הן לא תמידיות, ובמחשבה אחת אפשר לקיים אותם. ומחמת זאת שהתורה כל כולה תלויה ב'ראש', ו'שמעתיא בעא צילותא כיומא דאסתנא' (עיין גמ' מגילה דף כח; עירובין סה - שתורה צריכה דעת צלולה כיום שמשבת רוח צפונית), היה צד לומר שאלו שאינם יכולים ללמוד עם 'ראש צלול' פטורים מת"ת, וכשם שמי שאין לו יד פטור ממצוות תפילין, כי הרי אינם שרויים במצב שיכולים לקיים את המצווה כראוי. וקמ"ל הרמב"ם, או שבכל זאת עדיין צריכים ללמוד גם במצב כזה, ושפיר יש באופן זה קיום מצוה, או שצריך האדם להתגבר על עצמו ולהתאמץ שיהא צלול בדעתו, וכתוב כאן יסוד גדול, שהאדם יכול לשלוט ולהתגבר על מחשבותיו בשעת הלימוד, וללמוד בראש צלול (וכעין מה שרגילים המשגיחים בישיבו לומר: 'תשאיר את הפקעלאך שלך מחוץ לבית המדרש', ויש כאלו שמוסיפים ש'הרבה פעמים לאחר שגומרים ללמוד, שוב לא מוצאים שם את הפקעלאך'), ודו"ק.

ואם תקשה לומר, הרי התפילה ג"כ כל כולה תלויה בלב ובמחשבה, ולא כתבו לשון זה גבי תפילה, ואמאי. שתי תשובות יש בדבר, הראשונה - שהוא אינו חיוב תמידי, והשניה - שעל אף שצריכים כוונה בתפילה, ותפילה בלא כוונה אינה תפילה (עיין ברמב"ם הלכות תפילה פרק ד הלכה טו),

עוד יש לעיין מהו גדרו המדויק של 'לימוד ועשיית מצוות לשמה' ושלא לשמה'.

שלא לשמה - הותרה מחמת סופו, או שכבר עכשיו יש בו מעלה

עיי' בגמ' (סוטה דף מז.) דאיתא שלעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וראיית הגמ', שבשכר ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה שיצתה ממנו רות, שיצא ממנה שלמה וכו'. עיי"ש.

ועיין בספר הערות (למרח הגר"ש זצ"ל - על הגמ' שם) שכתב וז"ל: 'והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, חזינא מכאן דדינא דלעולם יעסוק אדם שלא לשמה אינו משום שלבסוף יבוא לשמה אלא דעצם ההתעסקות במצוות אפילו שלא לשמה מעלה היא ורק יש בזה עוד מעלה שלבסוף יבוא לשמה, דהרי דימתה הגמ' האי דינא לבלק, ובבלק ודאי לא הוה בא ללשמה, אלא דעצם המצוה אפילו שלא לשמה מעלה'. עיי"ש.

ובספר בית הלוי (פרשת יתרו ד"ה ואמרתי) כתב וז"ל: 'והענין שמתוך שלא לשמה בא לשמה, יובן ע"פ מש"כ הרמב"ם (הלכות גירושין פרק ב הלכה כ) על הא דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני, משום דבפנימיות השכל והלב שבישראל רוצה הוא בקיום המצוות, רק דכח התאוה מונע אותו ומכריחו לעבור על רצונו הפנימי, משום הכי מהני בו הכפיה לסלק ממנו כח התאוה המעבירו מדעתו, וממילא נשאר על רצונו הטוב, וכן הוא הענין בשלא לשמה, דהרי מה שכופה בעצמו את יצרו בהתבוננו ביראתו מן העונש או גם בבזיון מן בני אדם, ועבור זה מקיים המצוה, הרי לא גריעי באילו בית דין היו מכים אותו בשוטים לקיים דמהני, וכן שלא לשמה, הרי ג"כ מועיל להכניע כח התאוה שלו'. עיי"ש. ומשמע מדבריו ג"כ שגם עכשיו יש קיום מצוה בעשייתה שלא לשמה, ואינו רק 'היכי תמציל' כדי להגיע ללשמה, ודו"ק.

אמנם לפי גישה זו קיום המצוות ותלמוד תורה הם אפילו כאשר עוסק בה שלא לשמה - רק שיש דרגה ואופן יותר גבוה לקיים אותה - דהיינו לשמה, קשה, אמאי כתבה הגמ' שלעולם יעסוק וכו', שמתוך שלא לשמה בא לשמה, הרי היה יותר ראוי לכתוב 'לעסוק בתורה שלא לשמה, כי הוא בעצמו מצוות ת"ת', וצ"ע. ושוב ראיתי שכבר הקשה קושיא זו בספר אבי עזרי (למרח הרב שך זצ"ל - הלכות ת"ת פרק ג הלכה ה), עיי"ש במה שתיירץ.

ועיין עוד בשו"ת מהר"ח או"ז (סוף סימן קסג) שכתב וז"ל: 'ושלא לשמה הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא, כי רבינו תם אומר, שני עניני שלא לשמה יש, חד אסור וחד שרי, ואני הדיוט ופעוט אומר דכל שלא לשמה חד הוא, וכולם עבירה, אך אותה עבירה הותרה שסופה לבא לידי מצוה, כמו מציל אשה בנהר ומפקח גל בשבת' וכו'. עיי"ש. (אמנם דבריו אלו הם לכאורה כנגד מה שמבאר בראשונים - עיי' במה שהבאנו להלן מהמאירי והר"ן בגמ' פסחים נ: שהעושה שלא לשמה יקבל שכר בגדרי הטבע, משא"כ העושה לשמה יקבל מעל לגדרי הטבע, וזה כמעט גמ' מפורש שם, ויש לתרץ, ודו"ק.) ומדבריו מבואר חידוש גדול, והוא, שלא רק שלימוד תורה שלא לשמה מצד עצמו אינו נחשב למצוה, אלא נחשב לעבירה, ורק משום שע"י כך יבוא לידי לשמה, הותר לו לעבור עבירה זו.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח חלק א סימן כ) הביא מש"כ הר"ן (גדרים פא. בשם רבינו יונה) דטעם חורבן בית שני היה משום שלא למדו לשמה, וכתב ע"ז האג"מ וז"ל: 'שלכאורה תמוה, איך נתחייבו עונש על מה שלמדו שלא לשמה, הא אדרבה, גם שכר יש ללומדים אף שלא לשמה. ולא משמע שלמדו לקנטר, שאם לקנטר היה זה דבר הניכר גם לחכמים ונביאים, ולמה פירש שרק הקב"ה היודע עמקי הלב ידע זה, אלא משמע שרק שלא לשמה למדו, אבל לא לקנטר, שזה לא ניכר לבריות כוונת האדם, וא"כ איך נתחייבו עונש. דיש לומר דיסבור הר"י יונה שרק מחמת שסופו לבא לשמה הוא מצוה, כדמסיק שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ויפרש שהוא עיקר טעם בזה שנחשב מצוה,

ולכן באלו שבזמן החורבן ידע הקב"ה היודע עתידות ועמקי הלב, שכ"כ היו שקועים במחשבתם הרעה שלא יבואו מזה לידי לשמה' וכו'. עיי"ש. ומבואר מדבריו גדר 'אמצעי' שהוא לא כדברי מהר"ח או"ז וגם לא כמו שהבאנו מהגר"ש זצ"ל והבית הלוי, והוא, שאם סופו להגיע ללשמה - יקבל גם שכר על הלימוד שלא לשמה שלפני זה למפרע, או בשעת לימודו (שהקב"ה יודע שסופו יבוא לידי לשמה), אמנם אם לא יגיע ללשמה בכלל - לא יקבל שכר.

אמנם לפי דברי האג"מ, וכש"כ לשיטת מהר"ח או"ז, קצת קשה וצ"ע מהמבואר לעיל לגבי בלק, שהוא לא היה תחילתו לשמה, וגם לא הגיע בסופו של דבר ללשמה, ובכל זאת קיבל שכר מחמת מעשה זה, ומחמת הכלל הזה של לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וצ"ע.

דעת האגלי טל

הנה בכמה דוכתי בגמ' נחלקו אם מצות צריכות כוונה (עיי' גמ' ר"ה דף כח. ובעוד מקומות). ולמאן דאמר שמצות צריכות כוונה (וכך נפסק להלכה באו"ח סימן ס סעיף ד), לכאורה איזה ענין יש בעסק התורה והמצוות שלא לשמה, והרי למ"ד זה - אם לא כיון לשם מצוה - לא קיים המצוה, ולכאורה מצוה שלא לשמה הוי כמצוה בלא כוונה. וכן ידוע שהקשה האגלי טל (בהקדמה לספרו, וחשוב לציין שקושיא זו מבוססת על הא דמתוך שלא לשמה בא לשמה, שגם בלימוד תורה וקיום מצוות שלא לשמה יש ענין בעצם קיום המצוה, ודו"ק). וברמב"ם (הלכות ת"ת פרק ג - ובהלכות תשובה פרק י) העתיק: 'לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה' וכו', ואילו 'מצוות' שייך. ומסביר האגלי טל, שבדווקא נקט, ועל אף שהיתה לו הגירסא בגמ' עם המילה 'מצוות', כי הרמב"ם לשיטתו פסק שמצוות צריכות כוונה (הלכות שופר פרק ב הלכה ד), וא"כ אם מצוות צריכות כוונה, א"א לומר שגמ' זו של לעולם יעסוק וכו' ואפילו שלא לשמה - קאי על מצוות, כי הרי אם אין עושים זאת 'לשם מצוה' - אין עניין בזה (והאגלי טל לשיטתו שלמד שגמ' זו מדברת על שכר ממש - בלימוד שלא לשמה, ולא רק כעצה טובה, דהיינו שילמד שלא לשמה מחמת שזה יביא אותו לידי לשמה), אמנם ת"ת שאני, כי הרי לגבי מצוות שנהנים מעשייתן לא נאמר כלל זה שמצוות צריכות כוונה, כי הרי ההנאה משווה אותו לכוונה (וכמו מתעסק בחלבים ועריות שחייבים שכן נהנה - עיי' גמ' כריתות יט; ובר"ן ר"ה בדפי הר"ף דף ז: - שכתב כן לגבי אכילת מצה שאפילו אם כפאו ואכל יצא, שכן נהנה), וא"כ במצוות ת"ת שמבואר בט"ז (יו"ד סוף סימן רכא) שאף שמצוות לאו ליהנות ניתנו ומותר במודר הנאה, בתורה אינו כן, שמשמחת הלב ומגיע לו הנאה. ורואים מזה שהשמחה וההנאה שמתענג בלימוד התורה הוא מכלל המצוה, וא"כ בתורה שנהנה, ולא נאמר עליה הכלל שמצוות לאו ליהנות ניתנו, וא"כ על אף שלומד לא לשמה ובלי כוונה, מקיים מצווה (כי במצוות שצורת קיומם הוא ליהנות - לא נאמר כלל זה שמצוות לאו ליהנות ניתנו, וגם ההנאה עצמה משווה אותו לכוונה על אף שלא התכוון בפועל - וכדלעיל מחידושי הר"ן), וא"כ שפיר היא שיטת הרמב"ם, שנאמר לעולם יעסוק בתורה שלא לשמה, ועל אף שהוא בעצמו סובר שמצוות צריכות כוונה, עיין שם בדברי האגלי טל.

ולסיכום: יוצא לפי דברי האגלי טל שהרמב"ם לשיטתו שנקט שמצוות צריכות כוונה, הוצרך להשמיט האי דינא שיש ענין בקיום מצוות שלא לשמה, ורק בת"ת פסק שיש ענין בלימוד תורה שלא לשמה, משום שבדבר שיש בו הנאת הגוף קיי"ל דמצוות אי"צ כוונה מיוחדת כיון שההנאה משווה אותה ככוונה, ות"ת היא מצוה שיש בה עונג, ולפיכך יש בה קיום מצוה אף כשמקיים המצוה שלא לשמה.

הערה על הנ"ל

בעיקר דברי האגלי טל חשבתי להעיר לענ"ד, שקשה לומר שכל דברי הגמ' האלו הולכים רק לשיטת מאן דאמר שמצוות אינן צריכות כוונה (כי הרי הגמ' שלנו כוללת שאר מצוות במימרא זו, ולא רק לימוד התורה). **כי לא נתבאר דבר זה בראשונים וכו', והרי היה להם לפרש דבר זה.** ולפעמים שתיקת הראשונים בדבר שהיה להם לפרש היא הראיה הגדולה ביותר, ועיין בהערה.

א. ועיין עוד שם שכתב וז"ל: 'ומדי דבריו זכור אדכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בענין לימוד תורה', ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושמוח ומתענג בלימודו אין זה לימוד התורה כ"כ לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג, והוא רק לשם מצוה, אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מתענג בלימודו גם הנאת עצמו, ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא כי זה היא עיקר מצות לימוד התורה להיות שיש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה, ובזה"ק דבין יצר הטוב ובין יצר הרע אינן מתגדלן אלא מתוך שמחה, יצר הטוב מתגדל מתוך שמחה של תורה, יצר הרע וכו', ואם אמרת שע"י השמחה שיש לו מהלימוד נקרא שלא לשמה, או עכ"פ לשמה ושלא לשמה, הרי שמחה זו עוד מגרע כח המצוה ומכחה אותה, ואיך יגדל מזה יצר"ט, וכיון שיצר"ט מתגדל מזה בודאי זה הוא עיקר המצוה. ומודינא דהלימוד לא לשם מצות הלימוד רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו, הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה, כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג אכילה, ובהא אמרו לעולם יעסוק אדם וכו', שלא לשמה שמתוך כך, אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו, הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה'. עיי"ש. וצ"ע"ק על ראייתו מהזוהר, שאולי הכוונה שם שהוא שמח לאחר הלימוד וכו', ומה נתגדל היצר הטוב, ולא מההנאה שבשעת מעשה.

ב. עיין בחזון איש (שבועות סימן ז) שכתב דשתיקת הראשונים בשאלה שכיוח מאוד - היא ההכרעה היתירה מכל הראיות. עיי"ש. ובבית מאיר (בתשובתו שנדפסה בבית אדם שער הקבוע סימן ז) כתב שטוב ללמוד מטעמים הראשונים מללמוד מפירושי האחרונים. עיי"ש.

לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. עיי"ש. ובש"ך (שם ס"ק יט) איתא, היינו על מנת שיכבדוהו וכחאי גוונא, אבל הלומד על מנת לקנטר נוח לו שלא נברא, כן כתבו התוספות בברכות, ובריש פרק מקום שנהגו (פסחים) כתבו קצת בענין אחר. עיי"ש. ובספר הערות (למרח הגר"ש זצ"ל - סוטה דף מז.) כתב וז"ל: 'הרי לקנטר נוח שלא נברא, ובלק גרע מזה (עיי"ן בגמ' סוטה שנאמר עליו מתוך שלא לשמה בא לשמה), אלא אע"פ שנוח שלא נברא, אך אין מקפחים שכרו, שכר יש אף בזה, ואף בבלק". עיי"ש.

מה נחשב 'לימוד תורה לשמה'

עיי"ן ברש"י (תענית ז.) שכתב שלימוד תורה לשמה - היינו שלומד משום שכך ציווה ה' ולא כדי להקרות רבי. עיי"ש. וברש"י (ברכות יז. ד"ה העושה - ובתוס' פסחים נ: ד"ה וכאן) משמע שלימוד לשמה היינו שלומד ע"מ לעשות, כי שם פירשו שלימוד שלא לשמה היינו שלומד כדי לקנטר, ולא כדי לעשות ולקיים. עיי"ש. ובמאירי (שבת סג.) כתב שלשמה היינו 'שלומד להוציא את הדברים לאמיתתם, והעושים כן לימודם בא לידי הצלחה ותכלית החיים הנצחיים' וכו'. עיי"ש. ומשמע שלשמה היינו ללמוד לאמיתתה של תורה. (היינו להבין את הלימוד ולהגיע לחקר האמת שבכוונת דברי התורה עד כפי ידינו וכח שכלינו מגיעים). אמנם עיי"ן במאירי (פסחים נ: שפירש שלשמה היינו 'עשייה מאהבה'. עיי"ש. וברמב"ם (הלכות תשובה פרק י הלכה ה) כתב שכל העוסק בתורה לא ליראה ולא לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה' וכו'. עיי"ש.

ועיי"ן עוד בכת"ס (נדרים דף פא.) שכתב וז"ל: 'תורה לשמה - מהו לשון לשמה, ולא אמר לשם שמים. אלא יש תורה לשם שמים ממש, אך אין כוונתו אלא כדי לקיים המצוות, ולידע ההלכה איך יעשה המעשה. וכיון שכל עצמו של אותו העסק איננו אלא כדי לקיים המצוה, איננו עדיף מקיום המצוה גופיה, דבעידנא דלא עסיק בה לא מגינא ולא מצלי' (עיי"ן גמ' סוטה כא.), אך עיקר מצות עסק התורה הוא מצוה בפני עצמה, להגות בה יומם ולילה ולהעמיק ולעיי"ן בכל תוצאותיה ומבואיה, כי עמקו מחשבותיה, ואם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, לא לבד לידע המצוה בשעה שצריך לה, אלא דרוש וקבל שכר, היינו הדרשה עצמה היא השכר ונחת רוח לפני הקב"ה, וזהו עוסק לשמה של תורה, לא על כוונה אחרת, והיא המגינה ומצלי' וכו'. עיי"ש. וזהו כעין מה שמבאר בספר נפש החיים (שער ד פרק ג - וכן איתא ברוח חיים על אבות פרק ו משנה א) שהביא ראייה מהגמ' (נדרים סב.) שאיתא שר' אליעזר בר צדוק אומר, עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשם. עיי"ש. והסביר שהרא"ש (שם) לומד שהגמ' שינתה בלשונה, שלגבי עשייה אמרה 'לשם פעלם', וגבי דיבור אמרה 'לשם', כי בעשיית המצוות צריך להיות בדביקות גדול מאד, ולקיימם רק מחמת ציווי השי"ת כמ"ש (דברים פרק ד פסוק ה) 'כאשר ציוני ה' אלוקי', לכן אמר לשם פעלם, אך הדיבור בהם - דהיינו לימוד דיניהם יהיה לשם הדברים עצמם, כמש"כ שם הרא"ש - כדי להבין ולהוסיף לקח ופולחן, ולא רק בדביקות, כמו שנשתבשו בזה הרבה, כי אם צריך להעמיק ולעיי"ן במחשבתו בגשמיות הדברים, כגון בדיני נזיקין, וכן צריך לפעמים לישא וליתן במיגו של רמאים, מה שהרמאי היה יכול לטעון וכדומה. עיי"ש.

ועיי"ן עוד בשו"ת חוט המשולש (להגר"ח מוואלאזין זצ"ל בסוף סימן ט) שכתב וז"ל: 'וכבר הוזהרתי מפי מורי הגאון (הגר"א) שלא לישא פנים בהלכה, וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נתנה מסיני, אם לומד הוא על פי הגדרים שגדרו לנו חז"ל, ללמוד על מנת לעשות שמספיק בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, שזהו לימוד תורה לשמה, ואם ה' מספיק בידו ללמוד וללמד, ודאי שזוכה לכיון אל האמת'. עיי"ש. ומפורש בדברי הגר"ח זצ"ל שלימוד לשמה היינו להגיע עד התכלית של ע"מ לעשות. אח"כ ראיתי בשם מרן הגרמ"ד סאלאוויצק שליט"א לתרץ את מה שלכאורה נראה כ'סתירה' בדבריו של הגר"ח (עיי"ן בשו"ת יבקש תורה - נדה ומקוואות בהקדמה), שלהבין ולהוסיף לקח

וחשבתי לומר שיש הבדל גדול בין 'מטרת ותוצאת' המצוה, לבין הכוונה בקיום המצוה. וצריך לומר שאינם שני דברים הסותרים אחד לשני, דהיינו שאם מכוון לשם קיום מצוה, אמנם עושה זאת למטרת כבוד או ג"כ לשם כבוד וכו', ע"ז באה הגמ' לומר שלעולם יעסוק וכו'. והאגלי טל גם רימז לסברא זו בדבריו, וצ"ע. וקשה לומר שאי אפשר לכוון לשתי דברים ביחד, ועדיין צ"ע. וא"כ כאשר מבואר בחז"ל שלעולם יעסוק במצוות ותורה שלא לשמה וכו', שפיר דמי אפילו למאן דאמר שמצוות צריכות כוונה, ולא תליא הא בהא, ודו"ק.

ואח"כ מצאתי מציאה גדולה בחזו"א (אבה"ע סימן קט"ס יג - לגבי שיטת אבא שאול בגמ' יבמות שהבא על יבמתו שלא לשם מצוה הוי כפוגע בערובה) שכתב וז"ל: 'שעיקר כוונת התורה בהיתר היבום בשביל קיום מצות היבום, והוא (הבועל שלא מצוה) לקלקל ופגם בכונת התורה, והעושה כן מוטב שלא יעשנה, ואע"ז דבעלמא כחאי גוונא חשיב מצוה שלא לשמה, ואילו לזקא אתרוג לשם כבוד ולהתנאות ודאי יצא מצוות, ואפילו למאן דאמר מצות צריכות כונה אינו אלא ידיעה שיצא בזה חוב המצוה, אבל מה שמערב כונות אחרות לכו"ע אינו מעכב, ואף אם כונות אחרות הן העיקר אצלו מ"מ כיון דיודע גם קיום המצוה בזה סגי, אבל הכא ס"ל לאבא שאול כיון דאיכא איסור אשת אח, אין רצון התורה אלא במצוה לשמה, וכ"ה ברש"י (יבמות מ. ד"ה הכא) דבאכל שירי מנחה לשם אכילת תיאבון, מודה אבא שאול דאין כאן איסור, ולרבנן גם יבום ככל המצות, ואם עושה שלא לשמה מוטב שיעשנה משלא יעשנה כלל'. עיי"ש. ויוצא מפורש מדבריו שיש מציאות וחילוק כזה, וכמו שביארנו, ודו"ק.

ועל קושיית האגלי טל על השמטת הרמב"ם מילת 'מצוות' כאשר הביא מימרת חז"ל זו, עיי"ן עוד בשו"ע הרב (הלכות ת"ת בקונטרס אחרון פרק ד אות א) שכתב, שבמצות פשיטא שיעסוק בה שלא לשמה ג"כ, כיון שהמצוה נעשית כתיקונה, אבל בת"ת החידוש הוא דאע"ג שלומד ואינו מקיים מה שלומד, ועליו נאמר 'ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי' (תהלים נ-טז), סלקא דעתך שראוי לו שלא ילמוד, וקמ"ל הרמב"ם שאפילו הכי התלמוד מביא לידי מעשה, שהמאור שבה מחזירו למוטב, וסופו ללמוד ולקיים המצות לשמה. עיי"ש. והוא לומד שכל החידוש של הגמ' קאי בעיקר על ת"ת, ולכן הביא הרמב"ם רק את החידוש לגבי ת"ת. ועוד לפי דבריו נראה שסובר שמה שאמרו כאן יעסוק אדם בתורה וכו' שלא לשמה, הכוונה שאינו לומד על מנת לקיים, ועוד, שאין עניין בעשיית השלא לשמה בעצמותו, אלא רק בגלל שבסוף יבוא לשמה, וצ"ע.

ועיי"ן עוד באבי עזרי (הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה ה), עיי"ש.

גדר 'שלא לשמה'

עיי"ן בגמ' (פסחים נ: דאיתא, רבא רמי כתיב, כתיב 'כי גדול עד שמים חסדך', שמשמע עד השמים ותו לא, וכתיב 'כי גדול מעל שמים חסדך', שמשמע אף יותר מהשמים, הא כיצד, אלא כאן בעושיין מצוה לשמה שעושה להם חסד מעל שמים, וכאן בעושיין מצוה שלא לשמה, שאין חסדם אלא עד השמים ותו לא, וכדבר יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שהוא עושה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. עיי"ש. ועיי"ן בתוס' (שם ד"ה וכאן) שכתב שזהו סתירה לגמ' (ברכות דף יז.) שכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא (ובגמ' תענית דף ז. הלשון הוא 'נעשית לו סם המות'), ותירץ, שהתם מייירי כגון שלומד כדי להתייהר ולקנטר ולקפח את חבירו בהלכה, ואינו לומד ע"מ לעשות וכו'. עיי"ש. ובתוס' (ברכות שם) איתא שהלמוד כדי להתכבד ג"כ נכלל בזה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. עיי"ש. ובתוס' (סוטה כב:) איתא שהלומד מיראת היסורין וכדי לקבל פרס נקרא שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וה'לא לשמה' שנוח שלו נברא - הוא הלומד על מנת שלא לקיים בכלל. עיי"ש.

ועיי"ן ברמב"ם (הלכות תשובה פרק י הלכה ה) שכתב וז"ל: 'כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה' וכו'. עיי"ש. ועיי"ן בשו"ע (יו"ד סימן רמו סעיף כ) שכתב

ג. ועיי"ן בר"ן ובמאירי (שם) שהעושיין לשמה ראויים ליטול שכר אף מחוץ לגדר הטבע (מעל השמים), כגון שיעשו להם ניסים. עיי"ש.
ד. ומכאן קצת ראייה דלא כדעה ששמעתני, שלמאן דאמר שמצוות אינם צריכות כוונה, והתוקע לשיר יצא, אמנם יצא יד"ח מצוותו, אבל פשוט ששכר לא יהיה לו, כי הרי עבר על שבות וגם תקע לשיר ולא נתכוון כלל לשם מצוה, כי אין נתינת שכר תלוי בקיום המצוה, אלא ברצונו יתברך, ויכול להיות מצב שיש קיום וחפצא של מצוה, אמנם בלי קבלת שכר, וכמו שבנאנס ולא עשה מצוה מקבל שכר וכו'.
דלפי דבריו איך יכול להיות שהעושה מצוה לקנטר יקבל שכר ע"ז, וכפי שלמד הגר"ש זצ"ל, ודו"ק.
ה. ועיי"ן עוד במה שמוכח בשמו של בעל הנפש החיים בכתבי הרי"ם (מוכח בסוף ספר ראש מהדור"ח - מילואים דף קכד) וז"ל: 'אמר מורי (הגר"ח מוואלאזין זצ"ל) לאחד ממשפחתו שנטה לחסידות, עכ"פ תשמור אלו הג' דברים: א) לימוד הגמ' ופולחנה יהיה בעיניך העבודה היותר גדולה להקב"ה, אפילו הפלפול במיגו דרמאי, ואל תאמר מה תועלת בזה. ב) שלא תעבור על דינא דגמרא בשום אופן. ג) שלא תדבר על הגאון זללה"ה' (הגר"א). עיי"ש. ומה שנתן דוגמא של 'מיגו דרמאי', התכוון בזה למה שהבאנו בפנים, ודו"ק.

דהיינו מה שמבואר בספר נפש החיים, היינו בכדי להגיע לשלב שאח"כ, של ע"מ לעשות. ועדיין צ"ע בזה.

והחפץ חיים (שער ההתחזקות פרק ה' ד"ה אף) כתב וז"ל: **'וצריך ללמוד לשמה - דהיינו למלא רצון ה', שרצונו שנדע תורתו'**. עיי"ש. ועיין עוד בב"ח (א"ח סימן מז) במש"כ בעניין לימוד תורה לשמה. עיי"ש.

ומקופיא היה נראה שאם רוצים לדעת מה גדרו של 'לשמה' צריך לעיין בדברי הפוסקים מהו גדרו של 'שלא לשמה', ומכלל לאו אתה שומע ה', ובאמת מצאנו חלק מהמפרשים שלמדו כן. אמנם לא בהכרח שזה 'מסתדר' תמיד משני הכיוונים, דהיינו שאם לימוד שלא לשמה נקרא ע"מ לקנטר או להיקרות רבי וכו' עדיין לא מוכרח שלימוד שלא ע"מ לקנטר או שלא להיקרות רבי כבר די בזה כדי להיחשב כ'לשמה', כי בכדי שיהיה לשמה - מסתבר מאד שצריך ג"כ שיהיה דבר יותר 'חיובי'. וכן לאידך גיסא, שאם לימוד לשמה הוא כשלימוד בגלל אהבת ה' או להבין את המילים, עדיין לא בדיוקא שלימוד שלא לשמה הוא באופן הפוך, דהיינו אם לומדים שלא מחמת אהבת ה' או שלא כדי להבין את המילים בפני עצמם, כי לזה צריך ג"כ כוונה הפכית ושלילית, ודו"ק. אמנם ראיתי בפוסקים שלפעמים כן השתמשו במושגים של לימוד תורה שלא לשמה כדי להבין ולפתוח פתח באופן החיובי דהיינו מה נקרא לימוד תורה לשמה, ודו"ק.

וראוי לציין יסוד גדול, והוא, שכאשר הקב"ה נתן לנו את התורה, הוא נתן לנו אותה בכדי שנבין אותה - פשוטו כמשמעו, וכפי שכלינו וכדרגת השגתנו. וכמו שאנו אומרים בברכת אהבה רבה: 'ותן בלבנו להבין ולהשכיל' וכו'. וזה אינו סותר לזה שהתורה היא חכמה למעלה משכל אנושי, כי בודאי שאיננו מבינים אותה עד הסוף, אמנם הקב"ה רוצה להנהיג עולמו כך, ושכן נתייחס לזה - כאילו אנו מבינים כראוי, אמנם באמת שאנו מבינים בדרגא מסויימת, ודברים אלו הם יסוד גדול ועמוק, ודו"ק. וא"כ אין קשה להבין גישה שתורה לשמה נקרא להבין את התורה פשוטו כמשמעו. אמנם אם טועים בהשקפה וחושבים שאין לנו רשות להבין דברי תורתנו הקדושה - וכאילו שהתורה היא כ'הקדש' ואם אנו מבינים אותה זה מעילה, דא"כ איך יתכן שלימוד תורה לשמה הכוונה 'להבין את התורה', והרי א"א להבין, וא"כ קשה להבין גישה זו, ודו"ק. ועיין מש"כ ברמב"ם (הלכות מעילה פרק ח הלכה ח) וז"ל: **'ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף עניינם כפי כחו'**, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה', פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול, בוא וראה כמה החמירה תורה המעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד כגדלם, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל בה, ואפילו היה שוגג צריך כפרה, קל וחומר למצוה שחוקק לנו הקב"ה שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה דברים אשר לא כן על השם, ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול' וכו'. עיי"ש. ורואים מדבריו להדיא שצריך להבין את תורתנו הק' כפי כוחנו והשגתנו, אמנם מתוך זהירות רבה לדעת שזה אינו כשאר חכמות העולם ח"ו.

לסיכום: מצאנו כמה שיטות עיקריות בזה, או שהוא הלימוד כדי להבין את עצם המילים של תורתנו הקדושה, או שהוא לימוד ע"מ לעשות, או מפני אהבת ה', או כדי לקיים רצון ה', ורצונו הוא שיבין תורתנו, או להידבק בה'. ונראה לפענ"ד אחרי העיון, שלא בהכרח שכל שיטה סותרת את חברתה, וכמו שהבאנו אפילו מדברי ראשונים שהיו להם שתי גישות ושיטות מהו תורה לשמה, ואפשר לומר - או שזה מביא לידי זה, והן שני צדדים של אותה מטבע, או בפשטות - שאין דרך אחת במהותו של לשמה, ויש כמה אופנים שאם לומדים לתכלית אלו

שזה נקרא לשמה, ודו"ק. ובודאי שכל השיטות מודים שגם הדברים שמובאים בשיטות האחרות נצרכים וחשובים, רק שחלקו מהו הגדר של לימוד תורה לשמה. דהיינו שאפילו השיטה הסוברת שלימוד תורה לשמה הוא להבין - וזהו כביכול החפצא של המצוה, בודאי שסובר שהתורה גם מביאה לידי אהבת ה' ודביקות וכו' ופשוט. רק שרצו לבאר מה הוא האופן והאיך ראוי ללמוד ולגשת ללימוד תורה ה', ודו"ק.

שיטת הנפש החיים - ב'מתוך שלא לשמה בא לשמה'

עיין בספר נפש החיים (סוף פרק ג) שכתב וז"ל: **'וגם אם נראה שכל ימי חיינו מנעוריו ועד זקנה ושיבה היה עסקו בה שלא לשמה, גם כן אתה חייב לנהג בו כבוד, וכל שכן שלא לבזותו חס ושלום, שכיון שעסק בתורת ה' בתמידות, בלתי ספק שהיה כוונתו פעמים רבות גם לשמה, כמו שהבטיחו רבותינו וזכרונם לברכה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי אין הפרוש דווקא שיבוא מזה ללשמה עד שאחר כך יעסק בה תמיד כל ימיו רק לשמה, אלא היינו שבכל פעם שהוא לומד בקביעות זמן כמה שעות רצופים, אף שדרך כלל היתה כוונתו שלא לשמה, עם כל זה, בלתי אפשר כלל שלא יכנס בלבו באמצע הלמוד על כל פנים זמן מעט כונה רצויה לשמה, ומעתה כל מה שלמד עד הנה שלא לשמה, נתקדש ונטהר על ידי אותו העת קטן שכון בו לשמה'**. עיי"ש.

ובביאור דברי הנפש החיים האלו יוצא חידוש, שהבין שמתוך שלא לשמה בא לשמה הוא באותו לימוד עצמו, דהיינו שה'בא לשמה' הוא באותו לימוד ובאותו זמן ולא בתקופה ארוכה וכדו' לאחר זה, ודבר זה תלוי בשיטתו המובאת לעיל שלימוד לשמה הוא כדי להבין את המילים וכו', וא"כ אי אפשר שכאשר יושבים ללמוד במשך זמן מה, שיהיה כל הזמן במצב שרק רוצה להבין מה כתוב ומה הפשט בסוגיא זו, ודבר זה בדוק ומנוסה (כי אם הפירוש של לשמה היה 'לימוד לשם שמים', ובלי נגיעות ונטיות, יתכן שלא היה ניתן לומר שבהכרח יהיה שלב של 'לשמה', כי המידות הרעות יכולות לשלוט על האדם במשך כל ימי חייו, מבלי הפסק רגע, ודו"ק), ועוד חידוש הוא מש"כ שזה מציל את כל הלימוד, וצ"ע איך בדיוק זה פועל, ואכמ"ל.

וראוי להעיר שבפשטות כוונת חז"ל במושג 'לשמה' - דיברו על התורה עצמה, שהרי לא נתבאר כאן על איזה דבר דיברו שהלימוד יהיה לשם אותו דבר, אלא על התורה דיברו שילמדנה לשמה דהיינו לשם התורה, והיינו 'ללמוד לשם התורה'.

ודברי הנפש החיים אלו הם 'קולא' והצלה גדולה לכולנו. ואני הקטן חושב שמחמת שהתורה היא מצוה תמידית, ראוי ונכון ללכת עם גישה זו המקילה, ולהקל על אברכי הכוללים ובחורי הישיבה הלומדים כל היום, ואין ראוי להכביד עליהם ולבוא עם חומרות שתורה לשמה הוא מוזה השייך רק ליחידי סגולה וכדו', ושבצריכים דרגת דבקות גדולה לזה, ושזה אולי יגיע כשיתבגרו ויזקינו וכדו'. אלא שהוא מושג ודרגה שביד כל אחד לקנות, ושכולם קונים זאת בשעת לימודם. וכן הוא גם לגבי כל מצוה שהקב"ה נתן לנו - נתן לנו את האפשרויות לקיימן בשלימותן, וכגון תפילין ציצית וסוכה וכדו'. ויהודי המנחם תפילין או יושב בסוכה וחושב בדעתו לקיים מצוות ה' (או לזכר ענני הכבוד ויציאת מצרים עפ"י ה"ב, ואכמ"ל), קיים את המצוה בשלמותה, ואיך יאמין שהקב"ה נתן לנו מצוה שהיא הכי תמידית שבכל המצוות, ולבוא ולומר שאיננו מקיימים אותה בדרגה הראויה, ושרק יחידים וגדולים מקיימים אותה, והרי אם הקב"ה נתן לכלל ישראל מצוה זו, נתן לנו את האפשרויות לקיים אותה בדרגה הראויה, ודו"ק (זה אינו סותר למושג שיש הרבה מדרגות ומעלות בעבודת ה', שבודאי שאין לדבר סוף, אלא שאנו דנים בגדרי ההלכה הנדרשים, ודו"ק).

1. ועיין בגמ' (מגילה 1) דאיתא, אם יאמר לך אדם יגיעתי תורה ולא מצאתי, כלומר לא הצלחתי, אל תאמן לו. וכן אם יאמר לך לא יגיעתי ואף על פי כן מצאתי, אל תאמן, אבל אם אמר לך יגיעתי ומצאתי תאמן. עיי"ש. ובפשטות היגיעה צריכה להיות בדברי תורה עצמם, להבינה ולהתייגע בה, וא"כ אם יאמר לך אדם שהגיעו לו דברי תורה בלי יגיעה בדברי תורה עצמם, אלא שיעג בדבקות להקב"ה וכו', ופתאום יצאו לו ומצא דברי תורה בלי יגיעה בדברי תורה עצמם, אל תאמן לו, וצריך עוד עיון בזה.

אח"כ ראיתי בספר תמורת איל (מסכת מגילה דף שצד) שדייק בהמשך הגמ' (שם) שכתוב, שהיה מילי בדברי תורה (כלל זה של יגיעתי ומצאתי), אבל במשא ומתן סייעתא הוא מן שמיא, וכתב וז"ל: **'שמעתי ממו"ר הרה"ג ר' אפרים מרדכי גינזבורג זצ"ל בשם חמיו הגה"צ ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, דדוקא אמרו בגמ' הלשון משא ומתן, דהיינו שעוסק להרויח ממון, אבל בשאר ענייני עוה"ז דרך כלל, כגון שעוסק לבנות, שפיר נכלל נמי בדברים דעל ידי יגיעה הוא ומצליח. והוסיף שלפ"י מוכח איזה יגיעה בענין ללימוד התורה, דכמו שבמילי דעלמא ההצלחה היא דווקא ע"י יגיעה הראויה לאותה המלאכה, ופשיטא שאם יעצמו כל היום בחרישה לא יצמח כלום וצריך לעסוק בזריעה בשביל זה, הכי נמי היגיעה בדברי תורה - דוקא יגיעה הראויה להבנת אותו הענין אבל יגיעה סתם עבור לימוד התורה אינה מועלת לו**. עיי"ש. ועיין עוד בספר ברכת אברהם (מגילה דף מב) שהביא שהגר"ב זצ"ל (ר' ברוך בער), כשהקשו לו קושיא, ומיד ענה, לא רצה כלל לסמוך על תירוץ שבא לו בלי יגיעה, ורק אחרי שעמל ויגע על הקושיא והתירוץ, אז היה מוכן להחליט שכן הוא. וכתב הברכת אברהם שיש בזה מן החידוש, דס"ל דאק דלמ כללית אין הצלחה להיות ת"ח בלי יגיעה, אלא שגם על פרטי הדברים ראוי ונצרך יגיעה בכדי שיהא לאמיתתה של תורה. עיי"ש.

2. וראוי לציין מה שאיתא בספר רוח חיים (להג"ח מוואלאוין זצוק"ל א"ב, ג' 1-2) שכתב בשעת לימודו שלא לשמה, יהיה במחשבתו כדי שיתבאר מתוך כך לשמה. עיי"ש. ועיין עוד שם (ב-3) שכתב שאם אינו לומד בקביעות אלא באקראי, לא יבוא לידי לשמה, ובזה תירץ קושית התוס' איך אומרים חז"ל שלעולם יעסוק בתורה שלא לשמה וכו', והוא אמרין העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, ותירץ שזה מיידי במי שלומד באקראי שלא לשמה, ואותו פעם שלומד שלא לשמה, לא יבא לידי לשמה, משא"כ אם לומד בקביעות ובתמידות שלא לשמה. עיי"ש. וצ"ע מהו גדר של אקראי וקביעות.